

YER MONITORINGINING QONUNCHILIK BAZASI

(HUQUQIY TAHLIL ASOSIDA)

Latipov Abbas Sharipovich

Qarshi Davlat texnika universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada O'zbekiston Respublikasida yer monitoringining huquqiy asoslari Yer kodeksi hamda atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlari asosida tahlil etilgan. Yer monitoringining mazmuni, vazifalari, davlat organlarining vakolatlari hamda monitoring natijalarining huquqiy ahamiyati tegishli modda va bandlar misolida yoritilgan.

Kalit so'zlar: yer monitoringi, Yer kodeksi, davlat yer nazorati, ekologik monitoring, yer muhofazasi.

Kirish: O'zbekiston Respublikasida yer davlat muhofazasida bo'lgan asosiy tabiiy resurs hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 55-moddasiga muvofiq, yer, yer osti boyliklari va boshqa tabiiy resurslar umummilliy boylikdir hamda davlat muhofazasidadir. Shu sababli yerlarning holatini nazorat qilish va ularning degradatsiyasini oldini olish davlatning muhim vazifalaridan biri sanaladi. Ushbu vazifa yer monitoringi orqali amalga oshiriladi.

Yer monitoringining huquqiy tushunchasi

O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksining 65-moddasiga muvofiq, yer monitoringi — yer fondining holatini muntazam kuzatish, baholash va prognozlash tizimi bo'lib, u yerlarning sifat jihatdan o'zgarishini aniqlash va salbiy jarayonlarning oldini olishga qaratilgan.

Mazkur modda yer monitoringini yerlarni muhofaza qilish va ulardan oqilona foydalanishning muhim huquqiy mexanizmi sifatida belgilaydi.

Yer monitoringining vazifalari (Yer kodeksi asosida)

Yer kodeksining 66-moddasida yer monitoringining asosiy vazifalari quyidagicha belgilangan:

- yerlarning degradatsiyasi, eroziyasi, sho'rlanishi, botqoqlanishi va ifloslanishini aniqlash;
- yerlarning sifat holatidagi o'zgarishlarni baholash;

yer resurslaridan foydalanish va ularni muhofaza qilish bo'yicha davlat qarorlarini axborot bilan ta'minlash;

- davlat yer kadastri va yer nazoratini ishonchli ma'lumotlar bilan ta'minlash.

Ushbu modda yer monitoringining nafaqat ekologik, balki huquqiy va boshqaruv ahamiyatini ham belgilab beradi.

Yer monitoringining ekologik qonunchilikdagi o'rni

O'zbekiston Respublikasining "Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida"gi Qonunining 25-moddasiga muvofiq, ekologik monitoring atrof-muhit holatini kuzatish, baholash va prognozlashga qaratilgan tizim hisoblanadi. Ushbu monitoring tarkibiga yer (tuproq) monitoringi ham kiradi.

Mazkur qonunga asosan, yer monitoringi:

- ekologik xavfsizlikni ta'minlash;
- tabiiy muhitga yetkazilayotgan zararlarni aniqlash;
- atrof-muhitni muhofaza qilish chora-tadbirlarini ishlab chiqish uchun huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Davlat yer monitoringi va vakolatli organlar

Yer kodeksining 67-moddasiga muvofiq, yer monitoringi davlat tomonidan yagona tizim sifatida amalga oshiriladi. Yer monitoringini yuritish vakolatli davlat organlariga yuklatilgan bo'lib, ular:

- yerlarning holati bo'yicha axborotlarni yig'adi;
- tahlil qiladi va saqlaydi;
- monitoring natijalari asosida yerlarni muhofaza qilish bo'yicha chora-tadbirlar ishlab chiqadi.

Shuningdek, "Ekologik nazorat to'g'risida"gi Qonunning 7-moddasida davlat ekologik nazoratining asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida yerlarning holatini nazorat qilish belgilangan.

Yer monitoringi va davlat yer kadastri o'rtasidagi huquqiy bog'liqlik "Davlat yer kadastri to'g'risida"gi Qonunning 6-moddasiga muvofiq, yer monitoringi natijalari davlat yer kadastrini yuritishning muhim axborot manbai hisoblanadi. **Monitoring orqali olingan ma'lumotlar:**

- yerlarning sifat tavsiflarini aniqlash;
- yer bahosini belgilash;
- yer resurslarini rejalashtirish jarayonlarida qo'llaniladi.

Yer monitoringi sohasidagi qonunchilik bazasi O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 23 dekabrda qabul qilingan qarori bilan tasdiqlangan O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi to'g'risidagi nizom bilan ifodalanadi. №496. Respublikada yerlarning amaliy monitoringini amalga oshirish maqsadida Yergeodezkadastr davlat qo'mitasi tomonidan O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi bo'yicha Yo'riqnoma va Yer monitoringi bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar ishlab chiqilgan.

Yer monitoringining mazmuni, maqsadi va vazifalari O'zbekiston Respublikasining 1998 yil 30 aprelda qabul qilingan Yer kodeksida (14-modda) bayon etilgan. Bunda "Yer monitoringi – o'zgarishlarni o'z vaqtida

aniqlash, yerlarni baholash, salbiy o'zgarishlarning oldini olish va oqibatlarini bartaraf etish maqsadida yer fondidagi o'zgarishlarni kuzatish tizimi" deyilgan. Binobarin, yer monitoringi yerdan oqilona va samarali foydalanish va muhofaza qilish ustidan nazoratni amalga oshirish uchun foydalaniladigan kuzatilayotgan ob'ektlarda (yer uchastkalarida) sodir bo'layotgan jarayonlar to'g'risidagi ma'lumotlarni ishlab chiqish funksiyasini bajaradi.

Xuddi shu moddada yer monitoringi jarayonida ishlab chiqilgan ma'lumotlardan yer kadastrida va yerdan foydalanishni boshqarishning boshqa funksiyalarini amalga oshirishda foydalanish mumkinligi ko'rsatilgan. Shuningdek, bu yerda yer monitoringini o'tkazish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanishi ta'kidlangan.

O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksida qayd etilgan yer monitoringi materiallarining mazmuni, yuritish usullari va qo'llanish ko'lamini batafsil yoritib berish maqsadida O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi to'g'risidagi nizom ishlab chiqildi va tasdiqlandi (Vazirlar Mahkamasining qarori). O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Vazirlarining 2000 yil 23 dekabrda 496-son).

Nizomda yer monitoringi mazmuni, uning maqsadi va ob'ekti ko'rsatilgan. Yer monitoringining maqsadlari quyidagilardan iborat:

- yer fondi holatini kuzatishni tashkil etish va o'tkazish, ularni baholash, prognozlash va salbiy jarayonlarning oldini olish va bartaraf etish bo'yicha tavsiyalar berish;
- yerdan foydalanishni, boshqa manfaatdor yuridik va jismoniy shaxslarni ushbu ma'lumotlarda axborot bilan ta'minlash.

Monitoring turlari kuzatuvlarning hududiy qamroviga qarab beriladi: respublika, viloyat, mahalliy.

Yer monitoringi mazmuni yer fondining holati va undan foydalanishning maxsus tashkil etilgan tizimli kuzatuvlarini, o'zgarishlarni aniqlashni, ularni baholash va prognozlashni, shu jumladan:

-yerga egalik qilish, yerdan foydalanish, yer, landshaft-ekologik komplekslar chegaralarida;

- yer sifati jarayonlari (yer unumdorligi va yerni yaxshilash);

- daryolar, dengizlar, ko'llar, suv omborlari, sug'orish kanallari qirg'oqlari holatida;

- jarlar, ko'chkilar, sellar, toshqinlar va ularning oqibatlarini keltirib chiqaradigan jarayonlar.

Respublika hududida yer monitoringini o'tkazishda yagona klassifikatorlar, yer uchastkalarini kodlash, ma'lumotlarning standart formatlari va yagona davlat geodeziya tarmog'i bilan belgilanadigan axborot ko'rsatkichlarining muvofiqligi tamoyiliga rioya qilgan holda yagona usullardan foydalanish zarurligi ta'kidlandi. . Yer monitoringi vaqtida kuzatishlar vaqti va chastotasiga qarab ular quyidagilarga bo'linadi: asosiy, davriy va operativ.

Yer monitoringi boshqa vazirlik va idoralar ishtirokida "O'zdaverloyiha" instituti, Kadastr agentligi, Ekologiya davlat qo'mitasi tomonidan amalga oshiriladi. Faoliyatni muvofiqlashtirish va yer monitoringi natijalarini tizimlashtirish Kadastr agentligi tomonidan amalga oshiriladi. Har yili kadastr agentligi yer fondining holati to'g'risida hisobot taqdim etadi.

O'zbekiston Respublikasida yer monitoringini o'tkazish bo'yicha yo'riqnoma O'zbekiston Respublikasi Yer kodeksi (14-modda) va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 496-son qaroriga muvofiq Yergeodez kadastr davlat qo'mitasi tomonidan ishlab chiqilgan. 2000 yil 23 dekabrda yer monitoringini o'tkazishning tuzilishi, mazmuni va yagona metodologiyasini belgilaydi.

Ko'rsatmalar quyidagi 10 ta bo'limni o'z ichiga oladi:

1. Yer monitoringi
2. Yerlarni kompleks inventarizatsiya qilish
3. Shahar yerlarining monitoringi

4. Qishloq xo'jaligi yerlari tuproqlari monitoringi
5. Qishloq xo'jaligi tuproqlari bo'yicha amaliy tadqiqotlar;
6. Tabiiy oziqlanish joylari o'simliklarini monitoring qilish;
7. Tabiiy oziqlanish maydonlarida amaliy tadqiqotlar;
8. Yer monitoringini axborot-texnik ta'minlash
9. Monitoring natijalarini ko'rib chiqish va tasdiqlash tartibi yerlar;
10. Yakuniy qoida.

Birinchi bo'limda umumiy qoidalar, jumladan yer monitoringining ta'rifi, uning ob'ekti va vazifalari, turlari, o'tkazish usullari va ishlab chiqilgan ma'lumotlar keltirilgan.

Ikkinchi bo'lim erlarni to'liq inventarizatsiya qilishga bag'ishlangan bo'lib, ishning maqsadi va mazmuni belgilanadi. Inventarizatsiyadan maqsad: mamlakatning butun yer fondi doirasidagi qishloq xo'jaligi yerlarining miqdori va sifatini, har bir yerdan foydalanish va yerga egalik qilish; buzilgan yerlarning miqdori va hajmini aniqlash; foydalaniladigan yerlardagi suv manbalarining miqdori va ulardan foydalanish holatini belgilash; aholi punktlarida, o'rmon va suv resurslarida, davlat yer zahiralarda yerlardan foydalanish miqdori va holatini hisobga olish; yerlarning meliorativ holatini yaxshilash chora-tadbirlarini ishlab chiqish.

Uchinchi bo'limda aholi punktlari yerlari monitoringining umumiy qoidalari keltirilgan: monitoring vazifalari, o'tkazish usullari va aholi punktlari erlari monitoringining xususiyatlari belgilab berilgan, uning avtomatlashtirilgan axborot tizimini yaratish va ulardan foydalanish zarurati ko'rsatilgan.

To'rtinchi bo'lim qishloq xo'jaligi yerlarining monitoringiga bag'ishlangan. Kuzatish ob'ekti - tuproqlar, maqsadi - tuproq holatini baholash va o'zgarishlarni tahlil qilish, o'zgarishlarning tabiati va darajasini aniqlash. Suv, sug'orish va shamol eroziyasi, tuz va suv rejimlari, o'simliklarning

ozuqa moddalari, tuproqning Og'ir elementlar, radionuklidlar, pestitsidlar, gerbitsidlar, mineral o'g'itlarning zich qoldiqlari bilan ifloslanishi kabi ko'rsatkichlarni kuzatish va bashorat qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Oddiy tabiiy va qishloq xo'jaligi landshaftlari bilan tavsiflangan barcha tuproq-iqlim zonalari va pastki zonalarida nazorat qilinadigan joylarni tanlash printsipli berilgan. Dala va xizmat davrlarida ish mazmuni berilgan.

Beshinchi bo'limda tuproq materiallarini tekshirish va sozlash metodologiyasi keltirilgan.

Oltinchi bo'limda yer tuzish ishlarini mustaqil ish turi sifatida yoki tuproq va gidrogeologik ishlar bilan birgalikda olib borishda tabiiy yem-xashak yerlarining o'simliklarini monitoring qilish ko'rib chiqiladi. Uning maqsadi tabiiy yem-xashak yerlarining hosildorlik salohiyatini saqlash va oshirish uchun o'simliklarning holatini baholash, ulardan oqilona foydalanish va muhofaza qilish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Yettinchi bo'lim tabiiy oziqlanish maydonlarida amaliy tadqiqotlarga bag'ishlangan. Tabiiy yem-xashak yerlarining geobotanik xaritasini tuzish, tabiiy yem-xashak yerlari xaritalarini tuzatish, geobotanika tadqiqotining kartografik materiallarini umumlashtirish, bashoratli geobotanika xaritalarini tuzish masalalari ko'rib chiqiladi.

Sakkizinchi bo'limda yer monitoringini axborot-texnik ta'minlash masalalari ko'rib chiqilgan bo'lib, u kuzatish natijalarini to'plash, jamlash, tahlil qilish, yer fondining holati to'g'risida tezkor ma'lumot olish uchun mo'ljallangan. Natijada, tuproq, geobotanika, gidrogeologik va boshqa turdagi tadqiqotlar, yerdan foydalanuvchilarni hisobga olish, yerlar miqdori, tuproq navlarini hisobga olish, yer resurslaridan foydalanishni boshqarishda foydalaniladigan yerlarning iqtisodiy va bahosi bo'yicha ma'lumotlar banki shakllantiriladi.

To'qqizinchi bo'limda yer monitoringi natijalarini ko'rib chiqish va tasdiqlash tartibi ko'rsatilgan. Yozma hisobot va kartografik materiallar ko'rinishidagi yer monitoringining yig'ma materiallari ijrochilar, bo'lim boshliqlari hamda "O'zdaverloyiha" instituti hamda Kadastr agentligi tomonidan imzolanadi.

O'ninchi bo'lim yakuniy qoidalar va ilovalarni o'z ichiga oladi (kartografik materiallarni loyihalash namunalari, blankalar).

"O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi to'g'risida"gi Nizom va "O'zbekiston Respublikasida yer monitoringi bo'yicha yo'riqnoma"ga muvofiq, Davlat Kadastr agentligi tomonidan "Respublikada yer monitoringini o'tkazish tartibi bo'yicha Yo'riqnoma" ishlab chiqildi. Yo'riqnomalar uchta asosiy bo'limni o'z ichiga oladi: umumiy ma'lumot, yer monitoringi mazmuni va yer monitoringini o'tkazish tartibi.

"Umumiy qoidalar" bo'limida quyidagilar ko'rsatilgan: yer monitoringining maqsadi, uning mohiyati va mazmuni, yer monitoringi ob'ekti va predmeti, yer monitoringining vazifalari, yer monitoringi materiallarini amaliy qo'llash doirasi.

"Yer monitoringining mazmuni" bo'limida yer monitoringini o'tkazishda ishlab chiqiladigan axborot turlari, uni taqdim etish shakllari, foydalaniladigan axborot ko'rsatkichlari, ishlab chiqilayotgan axborotning hajmi, sifati va ishonchliligiga qo'yiladigan talablar to'g'risida ma'lumotlar keltirilgan.

"Yer monitoringini o'tkazish tartibi" bo'limida yer monitoringini o'tkazish usullari va usullariga muvofiq individual operatsiyalar (jarayonlar) ketma-ketligi ko'rsatilgan: o'rganilayotgan masalaga qarab usul va usulni tanlash; yerlarning sifat holatidagi o'zgarishlarni aniqlash, o'zgarishlar ko'lamini baholash, ushbu o'zgarishlarning salbiy oqibatlarini bartaraf etish bo'yicha tegishli chora-tadbirlarni ishlab chiqish bo'yicha qarorlar qabul qilish

va boshqalar; axborotning xilma-xilligi, hajmi, sifati va zamonaviyligiga talablarni belgilash. Kerakli hujjatlarni to'ldirish uchun shakllar taqdim etiladi. Yerlar holatidagi sifat o'zgarishlarini tahlil qilish va bu o'zgarishlar darajasini baholash tartibi, zarur chora-tadbirlarni ishlab chiqish yo'llari va usullari keltirilgan. Uslubiy ko'rsatmalar yer monitoringini o'tkazish bo'yicha har bir aniq harakatning bajarilishini yetarlicha to'liq qamrab oladi.

Muayyan harakatlar natijasida tuzilgan materiallar va hujjatlar, ularni taqdim etish shakllari va maqsadlari sanab o'tilgan. Vakolatli shaxslar turli maqsadlardagi yerlarni nazorat qilish, shuningdek, ishlab chiqilayotgan ma'lumotlarni tasdiqlash uchun qat'iy belgilangan.

Xulosa: Yer monitoringi O'zbekiston Respublikasida yer resurslaridan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilishni ta'minlovchi muhim huquqiy institut hisoblanadi. Yer kodeksining 65–67-moddalari, “Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida”gi hamda “Ekologik nazorat to'g'risida”gi qonunlar yer monitoringining huquqiy mexanizmlarini aniq belgilab beradi. Yer monitoringining qonunchilik bazasini izchil amalga oshirish yerlarning degradatsiyasini oldini olish va ekologik barqaror rivojlanishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rustamboyev M.H. va boshq. Yer huquqi. Darslik – T.: Toshkent davlat yuridik instituti, 2002
2. R.A.To'rayev Yer monitoringi fanidan o'quv qo'llanma Toshkent 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.
4. O'zbekiston Respublikasining Yer kodeksi.
5. O'zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonuni.
6. O'zbekiston Respublikasining “Ekologik nazorat to'g'risida”gi Qonuni.

7. O'zbekiston Respublikasining "Davlat yer kadastri to'g'risida"gi Qonuni.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining yer monitoringiga oid qarorlari.
9. Abdurahmonov A.A. Yer huquqi va yer resurslarini muhofaza qilish. – Toshkent.
10. Qodirov B.Q. Ekologiya huquqi. – Toshkent.